

РОЛЬ ЖІНКИ В ІСТОРІЇ АНТИЧНОЇ ФІЛОСОФІЇ

THE ROLE OF WOMEN IN THE HISTORY OF ANCIENT PHILOSOPHY

Івченко Ю.В.,

*доцент кафедри філософії права та юридичної логіки
Національної академії внутрішніх справ*

У статті досліджено особливості правового та соціального статусу жінки в історії античної філософії. На підставі аналізу цієї проблематики визначено головну тенденцію залежного суспільного статусу жінки: вона визнається символом винятково сімейних, домашніх відносин, виконує роль берегині приватних засад суспільного буття чоловіків.

Ключові слова: гендер, гендерна рівність, гендерна диференціація, гендерна свідомість, римське право.

В статье исследованы особенности правового и социального статуса женщины в истории античной философии. На основании анализа данной проблематики определена основная тенденция зависимого социального статуса женщины: она определяется символом исключительно семейных, домашних отношений, исполняет роль хранительницы частных основ общественного существования мужчин.

Ключевые слова: гендер, гендерное равенство, гендерная дифференциация, гендерное сознание, римское право.

In the article the peculiarities of the legal and social status of women in the history of ancient philosophy. Based on the analysis of the main problems identified trend dependent social status of women, she only recognized symbol of family, domestic relations, serves as guardian of private foundations of social life of men. The question of the division of human society has always defined its special status and relevance. After going a long way conceptualize the essence of masculine and feminine, humanity has set itself the task to find out whether men and women have the same opportunities of social self-provided various biological fact. Since ancient times progressive scientific thought was aimed at understanding between people.

Key words: gender equality, are equal rights, equality men and women are not hung from floor, consciousness, Roman law.

Актуальність теми. Питання поділу людського суспільства завжди визначалися своїм особливим статусом та актуальністю. Пройшовши тривалий шлях теоретичного осмислення сутності фемінного й маскулінного, людство поставило перед собою завдання з'ясувати, чи можуть чоловіки й жінки мати однакові можливості соціальної самореалізації за умови різної біологічної даності.

З глибокої давнини прогресивна наукова думка була спрямована на порозуміння між людьми. На кожному історичному етапі розуміння ролі та місця людини в суспільстві змінювалося залежно від певних соціально-правових відносин.

Постановка в теоретичному плані цієї проблеми стала можливою за умови врахування всіх доробок із цього питання в історичній ретроспективі, яка обов'язково включає в себе осмислення схожості й відмінності чоловічого та жіночого начала через призму розвитку культури.

К. Левченко зазначає: «Люди народжуються вільними та рівними» – у цій формулі висловлено право людини, яке зовсім не є законом природи, і це право, як будь-яке інше, не має сенсу, поки не визнане людською спільнотою» [1, с. 7].

XX століття ознаменувалося постановкою проблеми гендеру, хоча ця проблематика розглядалася мислителями з давніх часів, проте переважно через розмежування чоловічого й жіночого.

Виклад основного матеріалу. В історії філософії й культури ідеї, що торкаються розуміння соціальних аспектів статі, можна класифікувати таким чином. Насамперед це визначення первинності чоловічої статі, ототожнення чоловіка з людиною, тоді як жінка визначалася як тілесний додаток до нього. Ці погляди служили обґрунтуванням патріархального домінування чоловіків в абсолютно всіх сферах суспільного життя. До представників цієї концепції варто віднести Арістотеля, Августина Блаженного, З. Фрейда.

Другою концептуальною теорією стало визначення наявності відмінностей чоловічого-жіночого, які не вважалися перепорою на шляху утвердження рівності статей. Відмінності були визнані на біологічному рівні, а принципи рівності – на соціальному. Автором цього підходу був Платон.

Третій підхід полягає в тому, що поділ на статі визначається недоліком людського роду, а вдосконалення людини проголошується подоланням статевих відмінностей у майбутньому як одна з ознак вдосконалення людини. Представниками цієї позиції були Піфагор і Платон.

У грецькій філософії міцно закріпилася асоціація чоловічого з раціональним, а жіночого з емоційним. Саме Платон заснував концепцію душі та тіла, раціональності й емоційності, яка й стала панівною в західній філософії та певним чином конституювала феномен жіночого. Проте потрібно зазначити, що у

своїх соціально-політичних працях Платон і Піфагор виступали як егалітаристи в ставленні до жінок, саме тому вчених і вважають одними з першими в історії феміністами. У товариство, яке започаткував Піфагор, жінок і чоловіків приймали нарівні, приватна власність була спільною, а спосіб життя був у всіх однаковий [2, с. 127].

У платонівському проєкті державної системи піддається критиці заборона афінським жінкам отримувати освіту. Їм необхідно надавати повну рівноправність із чоловіками у всіх сферах суспільного життя: «Те виховання, що робить із чоловіка доброго опікуна, зробіть і добру опікунку з жінки, бо первісна природа в них однакова» [2, с. 235]. Без сумніву, між жінками та чоловіками є відмінність, проте сфери політики вона зовсім не стосується. Деякі жінки мають натуру філософську, вони потребують опіки, а деякі – войовничі, з них можуть вийти хороші вояки [2].

Абсолютно протилежними були погляди Арістотеля щодо участі жінок у публічній сфері та в державотворчому процесі. Філософ ототожнював пізнання й раціональність з активним началом, що притаманне чоловіку, а хаотичну матерію, що визначається нижчою субстанцією – із пасивним жіночим. Арістотель вважав жінок нижчими істотами, імпотентними чоловіками, оскільки в них відсутній принцип «душі», який учений визначав як раціональність. Арістотель зазначав: «Самиця є самицею внаслідок того, що їй бракує певних властивостей. Ми повинні розглядати якість жінки як такі, що позначені тавром природної недосконалості» [3, с. 176].

Розподіл людей за статевою приналежністю, відповідно до Арістотеля, має абсолютно небіологічні підстави, оскільки він не є обов'язковим для подальшого відтворення людського роду. У одному з розділів «Політики», міркуючи про владні відносини та форми управління в родині, Арістотель визначає, яке становище займає батько в родині, яке місце раба, дружини та дитини (чоловічої статі). Управляти невольними особами, зазначає Арістотель, це зовсім не те, що керувати вільними; керувати своєю дружиною – це означає здійснювати «політичну владу», з якої постають відносини постійної нерівності в родині; управління дітьми, навпаки, можна було назвати «царським», оскільки воно побудовано «на прив'язаності та перевазі у віці» [4, с. 76].

Таким чином, Арістотель повністю заперечує платонівську теорію соціальної справедливості, визначає патріархальну сім'ю як обов'язковий елемент розвитку грецького полісу, а жінку виключає з громадянської, публічної та владної сфер.

Видатний римський філософ, оратор і державний діяч М. Ціцерон, розмірковуючи про те, яким повинен бути найкращий державний устрій. Він вважав, що Платон зробив помилку насамперед у тому, що «навіть залишив за жінками доступ до курії, дозволивши їм військову службу, магістратури й імперії». М. Ціцерон наголошує: «Яким нещасливим буде місто, у якому жінки заберуть собі обов'язки чоловіків» [5, с. 228].

В античності біологічно закладені особливості жінок визначалися як моделі соціокультурного

існування. Вони оцінювалися як такі, які, безперечно, не лише обмежують або взагалі блокують можливості жінок у самореалізації в публічній сфері, а навіть не дають можливості розвивати риси, які необхідні для політичної та суспільної діяльності. Такий розгляд жіночої ролі був наслідком суспільного розподілу на приватний і публічний простір. Приватною визначалася сфера домогосподарства (oikos, або дім, сфера відтворення) та належала жінці, а публічною – політика (polis, місто-держава, що організує виробництво), яка, відповідно, була винятково чоловічою справою.

Публічна сфера передбачала реалізацію прав і свобод, які надавалися лише чоловікам як учасникам «політичних» процесів, а домогосподарство було виключене зі сфери участі в прийнятті рішень. Підпорядкування жінок простежувалося не лише в публічній сфері, а й у приватній, яка розглядалася як другорядна, менш важлива, така, що не потребує кваліфікації, спеціальних навичок і здібностей. Розмежування «жіночого» й «публічного» пояснювалося «природною» неможливістю жінок подолати своє біологічне призначення та пов'язані з ним обмеження, що постійно проявляються, у тому числі в їх економічній підпорядкованості. Таким чином, жінки не лише асоціювалися з приватною та другорядною сферою, а й активно виштовхувалися з публічної арени, члени якої негативно сприймали намагання жіноцтва досягти певного статусу. Винятками були лише випадки, коли жінка була коронованою або титулованою особою [6, с. 213].

Відповідно до положень римського права жінки не могли зрівнятися з чоловіками в правовому становищі. У цей період вони знаходилися під постійною опікою свого чоловіка чи батька та істотно обмежувалися в право- та дієздатності. У часи принципату було встановлено, що доросла жінка, яка не знаходилася під постійною опікою вищевказаних осіб, може приймати самостійні рішення стосовно свого власного майна. Проте жінка не могла брати на себе відповідальність за чужі борги. У період правління Юстиніана були значно послаблені обмеження в право- та дієздатності жінки. Однак у Дигестах було записано: «За багатьма постановами нашого права жінки знаходяться в гіршому становищі, ніж чоловіки» [7, с. 119].

У період рабовласницької держави жінка ніколи не займала рівного з чоловіком становища. Вона весь час знаходилася у залежності від батька, чоловіка, брата, опікуна та інших чоловіків. Мова йде не про традиційну моральну чи фактичну залежність, а про правову нерівність. Римляни цього факту й не приховували.

У римському праві, яке стосувалося шлюбних відносин, також були свої особливості щодо ролі та статусу жінок. Існувало два види шлюбу: законний римський і шлюб (конкубінат), який укладався між переїзниками та іншими вільними людьми, які не мали права вступати до римського законного шлюбу. У свою чергу римський законний шлюб поділявся також на два види: це шлюб із чоловічою владою (cum manu) і шлюб без чоловічої влади (sine manu).

Відповідно до першого виду жінка повністю залежала від чоловіка або домовласника, якщо сам чоловік знаходився під владою батька. Вона мала статус дочки батьків свого чоловіка та повністю позбавлялася зв'язків зі своїми батьками, братами, сестрами та іншими родичами. У цьому шлюбі влада чоловіка була практично необмеженою. У шлюбі із чоловічою владою жінка могла зазнавати від чоловіка будь-яких покарань, а він міг витребувати її (як річ) назад, коли вона без дозволу залишала його дім або навіть продати в рабство. Як раби, діти та дружина були суттєво обмежені в дієздатності. Усе майно, яке належало дружині до шлюбу або яке вона набувала за час шлюбу (наприклад, одержувала спадщину), автоматично переходило у власність чоловіка. Дружина не могла бути власницею майна та не могла бути суб'єктом цивільних правовідносин. Її повна безправність певним чином пом'якшувалася лише в одному випадку, коли вона могла бути спадкоємицею після смерті чоловіка нарівні з дітьми та отримувати почесті, що виявлялися йому протягом життя.

Проте вже в Законах XII таблиць допускалася можливість укладення шлюбу, відповідно до якого дружина не підпадала під абсолютну владу чоловіка, а мала право проігнорувати його владу, тікаючи з дому на три доби в кінці кожного року, протягом якого прожила в шлюбі, зберігаючи таким чином незалежність.

Через певний час влада чоловіка послаблюється, що пов'язано з розвитком індивідуалізації приватної власності. У шлюбі дружина набуває певних прав на сімейне майно та деякої особистої незалежності від чоловіка. У результаті цього на зміну шлюбу *cum manu* приходять новий – без чоловічої влади (*sine manu*), який вже в класичний період повністю ліквідує шлюб із повною чоловічою владою.

Визнання християнської церкви як окремої інституції, абсолютно не залежної від держави та наділеної правом активно впливати на духовні запити людства, беззаперечно можна назвати найбільш революційною подією в історії Західної Європи як щодо політичних реалій, так і щодо політичної філософії. Відповідно до християнського релігії всі люди були рівними перед Богом та незалежно від статі визначалися рівноправними членами суспільства.

Крім цього, служителі церкви, а саме філософ Філон Олександрійський (I ст. н. е.), об'єднує у своїх роботах біблійні ідеї та філософські ідеї Древньої Греції так, що дуалізм фемінного та маскулітного посилюється. У нього жінка символізує світ як такий і є абсолютною протилежністю трансцендентній сфері Розуму. Для Філона Олександрійського моральний прогрес означає духовне підкорення руйнуючому впливу тілесних пристрастей і почуттів. А якщо останнє асоціюється із жінкою або «жіночим», то на підставі цієї алегорії з'являється боротьба, потреба подолання жіночого. Доброчесне життя людини, відбувається як становлення маскуліного за допомогою пригнічення фемінного.

Висновки. Отже, ще на найперших етапах розвитку європейської культури були визначені дві абсолютно протилежні позиції, що ґрунтувалися на дуалізмі тіла та душі, матерії й інтелекту, жінки та чоловіка. Це обумовило особливий характер становища жінок у суспільстві, специфічний вид її залежності від чоловіка, відмінний від рабського й не подібний навіть статусу дитини чоловічої статі. У теоріях філософів, починаючи з Аристотеля, жінка визнається символом винятково сімейних, домашніх відносин, вона виконує роль берегині приватних засад суспільного буття чоловіків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Левченко К. Гендерна політика в Україні : визначення, формування, управління / К. Левченко – Х. : Видавництво Національного університету внутрішніх справ, 2003. – 195 с.
2. Рассел Б. Історія західної філософії / Б. Рассел ; пер. з англ. Ю. Лісняка, П. Тарашука. – К. : Основи, 1995. – 759 с.
3. Рюс Ж. Поступ сучасних ідей: панорама новітньої науки / Ж. Рюс ; пер. з фр. В. Шовкун. – К. : Основи, 1998. – 669 с.
4. Аристотель. Політика : [сочинения] : в 4 т. / Аристотель. – пер. с древнегреч. – М. : Мысль, 1976–1983. – Т. 4 / общ. ред. А. Доватур, Ф. Кессиди. – 1983. – 830 с.
5. Цицерон М. Про державу. Про закони. Про природу богів / М. Цицерон ; пер. з лат. В. Литвинов. – К. : Основи, 1998. – 477 с.
6. Макарчук В. Основи римського приватного права: [навчальний посібник] / В. Макарчук. – 2-ге видання, доповнене. – К. : Атіка, 2003. – 255 с.